

СТАНОВЛЕННЯ ІДЕЙ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті здійснено аналіз витоків та подальшого розвитку ідей трудового виховання дітей дошкільного віку. З'ясовано, що становленню ідей організації трудового виховання дітей дошкільного віку сприяли: праці філософів та педагогів Стародавньої Греції, епохи Відродження, надбання світової педагогічної думки XVIII – початку XX століття; праці В. Мономаха, Є. Славинецького, М. Новікова, К. Ушинського, Є. Тіхєєвої, К. Корнілова, Н. Ветлугіної, А. Леушиної, Р. Жуковської, Д. Менджеріцкої, О. Усової; випуск перших журналів для дітей; проведення психолого-педагогічних з'їздів; суттєве збільшення мережі дитячих дошкільних закладів; відкриття у селах літніх дитячих майданчиків; цілеспрямована підготовка кадрів для дитячих садків; прийняття спеціальних документів «Інструкція з ведення дитячого садка» та «Керівництво для вихователів дитячих садків».

Ключові слова: дитина дошкільного віку, трудове виховання, витoki, становлення, розвиток, організація.

Яковенко В. В. Становление идей трудового воспитания детей дошкольного возраста. В статье осуществлен анализ истоков и дальнейшего развития идей трудового воспитания детей дошкольного возраста. Выяснено, что становлению идей организации трудового воспитания детей дошкольного возраста способствовали: труды философов и педагогов Древней Греции, эпохи Возрождения, достижения мировой педагогической мысли XVIII - начала XX века; работы В. Мономаха, Е. Славинецкого, М. Новикова, К. Ушинского, Е. Тихеевой, К. Корнилова, Н. Ветлугиной, А. Леушиной, Р. Жуковской, Д. Менджеричкой, А. Усовой; выпуск первых журналов для детей; проведение психолого-педагогических съездов; существенное увеличение сети детских дошкольных учреждений; открытие в селах летних детских площадок; целенаправленная подготовка кадров для детских садов; принятие специальных документов «Инструкция по ведению детского сада» и «Руководство для воспитателей детских садов».

Ключевые слова: ребенок дошкольного возраста, трудовое воспитание, истоки, становление, развитие, организация.

Yakovenko V. V. Becoming of ideas of labour education of children of preschool age. Innovative processes in Ukraine, the development of a new school and education need the comprehension of the native pedagogical thought of the previous periods. The teachers' ideas about the labor education of preschool children are of significant interest. These ideas take their origins from the time of antiquity. The works of teachers, doctors, psychologists, the formation of the theory of preschool education, the launch of the first public and private kindergartens have actualized the problem of the labor education of children in order to prepare them for life and work.

The initial methodological provisions of the study of the ideas of the labor education of preschool children in the national pedagogical thought are based on the achievements of the Ukrainian and foreign scholars (O. Adamenko, O. Anishchenko, L. Berezivska, N. Hupan, N. Dichek, I. Dychkivska, H. Ivaniuk, Ya. Kalakura, Ye. Kovalenko, H. Kornetov, T. Ponimanska, D. Raskin, O. Sukhomlynska). However, the results of the analysis of the sources show that the ideas of the representatives of the national pedagogical thought regarding the organization of the labor education of preschool children in the historical retrospective have not been comprehensively and systematically studied.

The article analyzes the origins and further development of the ideas of labor education of preschool children. It was found out that the works of philosophers and educators of ancient Greece, the Renaissance, the achievement of world pedagogical thought of the XVIII - early XX century contributed to the formation of ideas for organizing the upbringing of preschool children; the works of V. Monomakh, E. Slavinsky, M. Novikov, K. Ushinsky, E. Tikheyeva, K. Kornilov, N. Vetlugina, A. Leushina, R. Zhukovskaya, D. Mendzheritskaya, A. Usova; release of the first journals for children; conducting psychological and pedagogical congresses; a significant increase in the network of preschool institutions; opening in the villages of summer playgrounds; targeted training of personnel for kindergartens; Adoption of special documents «Instruction on the conduct of a kindergarten» and «Guidelines for teachers of kindergartens».

Keywords: child of preschool age, labor education, origins, formation, development, organization.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Інноваційні процеси в Україні, творення нової школи й освіти потребують осмислення вітчизняної педагогічної думки попередніх періодів. Значний інтерес становлять ідеї педагогів щодо трудового виховання дітей дошкільного віку.

Ідеї організації трудового виховання дітей сягають часів античності. Праці педагогів, лікарів, психологів, становлення теорії дошкільного

виховання, започаткування перших народних і приватних дитячих садків актуалізували проблему трудового виховання дітей з метою підготовки їх до життя та праці.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Вихідні методологічні положення дослідження ідей трудового виховання дітей дошкільного віку у вітчизняній педагогічній думці ґрунтуються на здобутках українських і зарубіжних учених (О. Адаменко, О. Аніщенко, Л. Березівська, Н. Гупан, Н. Дічек, І. Дичківська, Г. Іванюк, Я. Калакура, Є. Коваленко, Г. Корнетов, Т. Поніманська, Д. Раскін, О. Сухомлинська).

Однак результати аналізу джерел засвідчують, що ідеї представників вітчизняної педагогічної думки щодо організації трудового виховання дітей дошкільного віку в історичній ретроспективі комплексно й системно не вивчалися.

Мета статті – проаналізувати витoki та подальший розвиток ідей трудового виховання дітей дошкільного віку у світовій та вітчизняній педагогічній думці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення та розвиток ідей трудового виховання дошкільників тісно пов’язані з розвитком усієї дошкільної педагогіки.

Історія питань, які вивчаються, бере свій початок із часів античності. Так, філософи Стародавньої Греції наголошували на тому, що виховання тісно пов’язане з такими скарбами, як: «добре мислити», «добре говорити», «добре робити».

Однак упродовж багатовікової історії розвитку педагогічної думки не були визначені суть, зміст, види, форми та методи трудового виховання дітей дошкільного віку, обґрунтовані його теоретичні положення. Погляди стародавніх педагогів та філософів носили переважно загальний характер.

Як відомо, проблемі трудового виховання дітей приділяли велику увагу соціалісти-утопісти епохи Відродження. Зокрема, Томас Мор наполягав на тому, щоб діти дошкільного віку разом з дорослими брали активну участь в трудовій діяльності.

Як свідчить проведене дослідження, для розвитку питань трудового виховання дошкільників важливе значення мали педагогічні ідеї Жан-Жака Руссо, який стверджував, що труд виступає провідним шляхом забезпечення особистості свободи та незалежності. Відомий швейцарський педагог – Й. Г. Песталоцці обґрунтував ідею поєднання процесу навчання з фізичною працею.

З'ясовано, що у другій половині XVIII ст. підвищилась увага науковців до питань трудового виховання особистості взагалі та дітей дошкільного віку зокрема. Наприклад, Й. Базедов наполягав на необхідності введення у школи спеціальних занять працею. Становленню ідей трудового виховання підростаючого покоління сприяли і педагогічні погляди та діяльність Ж. Ф. Оберлина, який заснував перші установи для виховання маленьких дітей (1769), котрі отримали назву «В'язальні школи».

З'ясовано, що у другій половині XIX ст. вагомий внесок у розвиток питань трудового виховання особистості зробив Георг Кершенштейнер, який пов'язав трудове виховання з оволодінням основами професії.

На вітчизняному педагогічному просторі перші згадки про організацію трудового виховання дітей належать до часів Київській Русі, коли виховання дітей здійснювалося переважно в сім'ї. Мета трудового виховання полягала в підготовці підростаючого покоління до праці, до успішного життя в суспільстві.

Педагогічними пам'ятками організації трудового виховання дітей дошкільного віку у Київській Русі є «Повчання» Володимира Мономаха, збірник «Домострой». У зазначених працях надавались поради батькам з питань виховання дітей взагалі та організації трудового виховання зокрема.

Наприклад, були сформульовані рекомендації щодо навчання дітей домашній праці й ремеслам.

Варто зазначити, що у XVII ст. науковці намагалися популяризувати ідеї трудового виховання особистості серед широкого загалу людей. Зокрема, Єпіфаній Славинецький у праці «Громадянство звичаїв дитячих» сформулював загальні правила поведінки дітей в суспільстві. У збірці є й поради щодо організації трудового виховання дітей [1].

Становленню та подальшому розвитку ідей трудового виховання дошкільників, їх популяризації серед широких верств населення сприяло видання у ХУІІІ столітті М. Новіковим журналу «Дитяче читання для розуму і серця». Велике значення для виховання дітей працелюбними, цілеспрямованими, дисциплінованими мала його стаття «Для поширення загальних корисних знань і загального благополуччя». У зазначеній статті автор сформулював основні правила-рекомендації для батьків. Найбільшу цінність для ефективної організації трудового виховання дітей мають такі поради педагога, як: «Вправляйте дітей у вживанні почуттів (радість, емоції); остерігайтеся давати дітям хибні знання, краще не знати, ніж знати неправильно» [4].

Доцільно звернути увагу на те, що у 1763 р. на теренах Російської імперії, до складу якої належала і Україна, з метою виховання дітей від 2 до 14 років було відкрито перший виховний будинок у якому діти виховувалися в іграх і трудових справах. Хлопчики вивчали городню і садову справу, дівчатка – ведення домашнього господарства і домоводство. Число таких будинків швидко збільшувалось, так як сиріт було дуже багато [3].

Установлено, що теорія та практика організації трудового виховання дітей дошкільного віку почала активно розвиватися тільки у ХІХ ст., коли було засновано мережу дошкільних навчальних закладів. Зокрема, при Гатчинському виховному будинку (1832 рік) було відкрито експериментальну школу для малолітніх дітей, які перебували там цілий день

– їли, пили, займалися іграми, вели домашнє господарство. Значне місце в розпорядку дня відводилося розповідям і бесідам [5].

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить про те, що вагомий внесок у розробку питань трудового виховання особистості зробив відомий педагог ХІХ століття – В. Одоєвський. Його твори знайомили дітей дошкільного віку з реальними явищами і предметами оточуючого світу, розширювали коло знань, виховували моральні якості підростаючого покоління. Як відомо, В. Одоєвський був активним організатором і керівником перших притулків для дітей із бідних сімей, автором положення про притулки та окремих методик. Зокрема педагог сформулював такі основні завдання діяльності притулків, як:

1. Навіювати дітям почуття доброї моральності за допомогою ігор і ремесел;
2. Привчати їх до порядку і охайності.
3. Розвивати розумові здібності дітей.
4. Давати дітям елементарні знання про навички ремесла і рукоділля. [3]

Доцільно наголосити і на тому, що суттєвий внесок в теорію та практику трудового виховання дошкільників зробив відомий вітчизняний педагог ХІХ століття – К. Ушинський, який сформулював провідні принципи трудового виховання, визначив основні види праці, поділив працю на розумову і фізичну, а також розробив вимоги до педагога-вихователя. Особливу цінність для ефективної організації трудового виховання дошкільників мають ідеї К. Ушинського про психічний розвиток дітей, про роль активності і діяльності в ранньому віці, про педагогічне значення праці тощо.

Установлено, що провідні ідеї щодо організації трудового виховання дітей продовжували розробляти і втілювати в життя послідовники К. Ушинського – Є. Водовозової, А. Симонович, Є. Конрадї та деякі інші. Зокрема, А. Симонович проводила плідну роботу з вихователями щодо

педагогічно доцільної організації трудового виховання дітей у дошкільних навчальних закладах, справедливо наголошувала на необхідності постійного удосконалення знань та навичок дошкільних працівників, закликала їх до постійного обміну досвідом і планування систематичної роботи з трудового виховання. З метою популяризації передового педагогічного досвіду, А. Симонович започаткувала спеціальний журнал із дошкільного виховання – «Дитячий сад» [2].

Великого значення при організації трудового виховання дошкільників А. Симонович надавала особистості вихователя. Зокрема, з цього приводу педагог зазначала: «Енергійна, невтомна, винахідлива вихователька надає дитячому саду свіжий колорит і підтримує в ньому невичерпну, веселу діяльність дітей» [7].

Є. Водовозова порушила питання про цілі, зміст, форми та методи трудового виховання дітей дошкільного віку, провідну роль матері у формуванні особистості дитини. Ці питання знайшли відбиття у книзі «Розумове і моральне виховання дітей від першої появи свідомості до шкільного віку» (1871 р.), яка адресована як вихователям дитячих дошкільних установ, так і батькам. Зокрема, педагог наголошувала на таких дієвих методах трудового виховання дітей дошкільного віку, як приклад дорослих, запропонувала методику привчання дітей до посильної праці, радила вводити елементи гри при організації трудового виховання.

Вивчення та узагальнення науково-педагогічних матеріалів свідчить про те, що в кінці XIX – на початку XX ст. педагогами та вихователями-практиками почали активно вивчатися питання трудового виховання дошкільників. Активізації зазначених питань сприяло зростання кількості дошкільних установ, що призначені для дітей із бідних сімей – фабричні ясла і народні дитячі садки, котрі відкривалися в містах з розвиненою промисловістю.

Варто наголосити на тому, що в окреслений період питання організації трудового виховання дошкільників стали важливими питаннями не лише у стінах дошкільних навчальних закладів, але й обговорювались у наукових товариствах, на громадських зібраннях, засіданнях тематичних гуртків, курсів та на сторінках педагогічних журналів «Вісник виховання», «Виховання і навчання», «Вільне виховання».

На подібних засіданнях П. Каптерев висловлював свої ідеї щодо організації трудового виховання дітей у залежності від їхнього віку, аналізував існуючі підходи щодо тлумачення його суті. Цим питанням педагог присвятив такі праці, як: «Завдання і основи сімейного виховання», «Про дитячі ігри і розваги», «Про природу дітей».

Становленню ідей організації трудового виховання дітей дошкільного віку сприяли і праці та педагогічна діяльність К. Вентцеля, який у роботі «Звільнення дитини» з метою ефективного виховання підростаючого покоління взагалі та трудового виховання зокрема запропонував спеціальні будинки для дітей від 3 до 13 років. У цих будинках діти разом з батьками грались, займалися продуктивною працею, здобували певні знання і вміння. К. Вентцель розробив принципи і методику організації трудового виховання дошкільників, запропонував прийоми, спрямовані на розвиток трудових навичок дітей.

Є. Тихєєва у своїх працях «Рідна мова і шляхи її розвитку» та «Сучасний дитячий садок, його значення й устаткування» розробила методичні рекомендації з організації трудового виховання в дошкільному закладі. Велике значення в організації трудового виховання педагог відводила дисципліні і правильно організованому режиму дня. Вона вважала їх дієвими засобами формування трудових звичок і волі. Педагог також великого значення надавала спеціальній професійній підготовці вихователів.

Становленню ідей трудового виховання дітей дошкільного віку сприяло і відкриття на початку XX століття в різних регіонах України

дитячих садків для глухонімих дітей. У 20-х рр. ХХ століття, як стверджують фахівці, переважна більшість дитячих садків працювала за системою Ф. Фребеля та за методом Є. Тихєєвої, а також були такі садки, що включали в себе елементи різних систем.

Активному розвитку теорії та практики трудового виховання дошкільників сприяла й організація в 1918 році спеціального дошкільного відділу та започаткування відділень із підготовки педагогів для дитячих садків. Суттєвий внесок у розробку питань, які вивчаються, зробив К. Корнілов, який опублікував такі праці, як: «Суспільне виховання пролетарських дітей», «Нарис психології дитини дошкільного віку», «Методика дослідження дитини раннього віку». Ці роботи мали велике значення для продуктивної організації трудового виховання дітей у дошкільних установах і користувалися великою популярністю.

Дослідниця Є. Флерина також багато зробила для підготовки кваліфікованих кадрів для дитячих садків, виховання підростаючого покоління взагалі та організації трудового виховання зокрема.

Як відомо, у 20-ті рр. ХХ століття основним типом дошкільного закладу було визнано 6-годинний дитячий садочок. Вимоги до організації, змісту, форм та методів трудового виховання дітей дошкільного віку були викладені в «Інструкції з ведення дитячого садка». Відповідно до цієї інструкції організовувалось трудове виховання дітей у дошкільному закладі.

Поліпшенню практики трудового виховання дошкільників у 1921 – 1940 рр. сприяло суттєве збільшення числа дитячих дошкільних закладів, перехід їх на 11-12-годинний робочий день, відкриття у селах літніх дитячих майданчиків, цілеспрямована підготовка кадрів для дитячих садків.

Подальшому розвитку питань організації трудового виховання дітей у дошкільних навчальних закладах також сприяло проведення загальнодержавних з'їздів із дошкільного виховання (1919, 1921, 1924, 1928 рр.), в яких брали участь відомі педагоги, психологи, лікарі, вихователі-

практики – П. Блонський, С. Шацький, К. Корнілов, Е. Аркін, В. Гориневський, Г. Сперанський, Л. Чулицька, Г. Рошаль, В. Шацька, Є. Флерина, В. Бехтерєв, Н. Щелованов, Н. Аксаріна та інші.

З'ясовано, що до кінця 30-х рр. XX століття склалися провідні теоретичні положення щодо організації трудового виховання дошкільників, були сформульовані основні принципи трудового виховання дітей, а саме: систематичність, послідовність виховання, його зв'язок з життям, урахування вікових психофізіологічних особливостей розвитку дитини, єдність сімейного та дошкільного виховання, провідна роль вихователя у формуванні дитячої особистості. У 1934 році була прийнята перша програма роботи дитячого садка, яка як необхідний елемент виховання включала трудову діяльність дітей дошкільного віку.

Вивчення та узагальнення науково-педагогічних джерел свідчить, що над розробкою питань трудового виховання дітей у дошкільних установах у цей час працювали Н. Ветлугіна, А. Леушина, Р. Жуковська, Д. Менджеріцкая, Є. Радіна, О. Усова й інші.

У 1938 році було розроблено спеціальне «Керівництво для вихователів дитячих садків». У зазначеному положенні, поряд з іншими напрямками виховання дітей дошкільного віку, значна увага приділялась і організації трудового виховання дітей [6].

Вивчення питань трудового виховання дітей дошкільного віку тривало і в роки Великої Вітчизняної війни. У 1944 році було прийнято нове керівництво для вихователів дошкільних закладів у якому види діяльності дітей визначались з урахуванням дитячого віку.

Післявоєнні роки стали новим етапом у розвитку теорії та практики трудового виховання дошкільників. Зазначений період ознаменувався ґрунтовними теоретичними розробками у цій галузі, визначенням змісту, видів праці, форм та методів ефективної організації трудового виховання у дошкільних навчальних закладах.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Таким чином, становленню ідей організації трудового виховання дітей дошкільного віку сприяли: праці філософів та педагогів Стародавньої Греції, епохи Відродження, надбання світової педагогічної думки ХУІІІ – початку ХХ століття; праці В. Мономаха, Є. Славинецького, М. Новікова, К. Ушинського, Є. Тіхєєвої, К. Корнілова, Н. Ветлугіної, А. Леушиної, Р. Жуковської, Д. Менджерицької, О. Усової; випуск перших журналів для дітей; проведення психолого-педагогічних з'їздів; суттєве збільшення мережі дитячих дошкільних закладів; відкриття у селах літніх дитячих майданчиків; цілеспрямована підготовка кадрів для дитячих садків; прийняття спеціальних документів «Інструкція з ведення дитячого садка» та «Керівництво для вихователів дитячих садків».

До перспективної тематики подальших наукових розвідок можна віднести питання порівняльного аналізу організації трудового виховання дітей дошкільного віку в провідних країнах світу та Україні на різних етапах розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабишин С. Д., Митюрів Б. Н. Антологія педагогічної думки Древньої Русі і Російського державства ХІV — ХVІІ вв. 1985. 357 с.
2. Історія дошкільної педагогіки в Росії: Хрестоматія /Сост. С. В. Лыков, Л. М. Волобуєва; под ред. С. Ф. Егорова. М. : Изд. центр «Академія», 1999. 520 с.
3. Історія дошкільної педагогіки. М.: Просвещение, 1989. 352 с.
4. Новиков Н. І. О вихованні і наставленні дітей / Избранные произведения. М.-Л. : Гос. изд-во худож. лит., 1951. С. 417-506.
5. Романюк Л. В. Практикум по історії загальної і дошкільної педагогіки. М. : Владос, 2001. 176 с.
6. Руководство для вихователя дитячого садка. Устав дитячого садка / Разработаны Дошкільним відділом Наркомпроса РСФСР. М. : Нар. ком. прос. РСФСР, 1938

REFERENCES

1. Babishin, S. D. & Mityurov, B. N. (1985). Antologiya pedagogicheskoy myisli Drevney Rusi i Russkogo gosudarstva XIV — XVII vv. [Anthology of the pedagogical thought of Ancient Rus and the Russian state of the XIVth - XVIIth centuries]. 357 p. (in Russian).
2. Egorov, S. F. (Ed.). (1999). Istoriya doshkolnoy pedagogiki v Rossii [History of preschool pedagogy in Russia]. Moscow: Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 520 p. (in Russian).
3. Istoriya doshkolnoy pedagogiki [History of preschool pedagogy] (1989). Moscow: Prosveschenie (in Russian).
4. Novikov, N. I. (1951). O vospitanii i nastavlenii detey [About education and guidance of children]. Moscow-Leningrad: Gosudarstvennoe izdatelstvo hudozhestvennoy literatury, pp. 417-506 (in Russian).

7. Симонович А. С. Кто может быть воспитателем. Хрестоматия. М.: Просвещение, 1976. С.5-14.
5. Romanyuk, L. V. (2001). Praktikum po istorii obshchey i doshkolnoy pedagogiki [Practical course on history of general and preschool pedagogy]. Moscow: Vldos, 176 p. (in Russian).
6. Rukovodstvo dlya vospitatelya detskogo sada. Ustav detskogo sada [A guide for a kindergarten teacher. Kindergarten statute] (1938). Moscow: People's Commissariat of Education of RSFSR (in Russian).
7. Simonovich, A. S. (1976). Kto mozhet byt vospitatelem [Who can be an educator]. Moscow: Prosveschenie (in Russian).

Інформація про автора:

Яковенко Віта Валеріївна: ORCID: 0000-0003-3826-037X; викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, провулок Руставелі, 7, м. Харків, Україна 61000
e-mail: vita.val2017@ukr.net

Information about the author:

Yakovenko Vita Valeriivna: ORCID: 0000-0003-3826-037X; teacher of department of theory and method of preschool education of The Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Region Council, Rustaveli lane, 7, Kharkiv, Ukraine 61000
e-mail: vita.val2017@ukr.net

Цитуйте цю статтю як: Яковенко В. В. Становлення ідей трудового виховання дітей дошкільного віку // Теорія та методика навчання та виховання. 2018. № 44. С. 187-198. doi.org/10.5281/zenodo.1411543

Дата надходження статті до редакції: 29.03.2018
Стаття прийнята до друку: 16.04.2018